

BENČÍK, Antonín: *Téma: Alexander Dubček. „Pražská jar ‘68“. „Normalizácia“. „Nežná revolúcia ‘89“.* Nakladatelství XYZ, Praha 2010, 349 stran (z českého originálu – *Utajovaná pravda o Alexandru Dubčekovi. Drama muže, který předběhl svou dobu.* Ostrov, Praha 2001 – preložila Eva Kroupová)

FERENČÁK, Tomáš: *Dubček – kontroverzná osobnosť*
Kalligram, Bratislava 2011, 140 stran

Alexander Dubček bezpochyby patrí medzi najvýznamnejšie osobnosti slovenských dejín, a preto sa teší mimoriadnej pozornosti nielen historikov či politikov, ale aj širokej verejnosti. Tá slovenská vníma Dubčeka výrazne pozitívne, čo potvrdili okrem iných aj viaceré prieskumy verejnej mienky zamerané na popularitu historických osobností. Hoci slovenská historiografia vo všeobecnosti pociťuje závažný deficit biografí venovaných osobnostiam slovenských dejín, predsa existujú výnimky, o ktorých nájdeme dostatok prác, hoci často rozdielnej kvality. Najvýznamnejšou osobnosťou z nich je Alexander Dubček, líder Pražskej jari z roku 1968 a azda najznámejší Slovák vo svete. Početná je najmä tvorba Dubčekových bývalých spolupracovníkov a priateľov združených okolo Spoločnosti Alexandra Dubčeka.

Práve v poslednom období slovenská historiografia a publicistika potvrdila vyššie spomenutý záujem o Dubčeka vydaním viacerých publikácií. V rozpätí troch rokov boli vydané štyri zaujímavé knihy. V roku 2009 napísal publicista Jozef Banáš román *Zastavte Dubčeka! Príbeh človeka, ktorý prekážal mocným* (Ikar, Bratislava), v ktorom čitateľsky pútavým štýlom prerozprával Dubčekov životný príbeh od narodenia až po tragickú smrť. Autor pripustil, že jeho román *sa skutočnosti pridržá na 90 percent*, napriek tomu sa však publikácia stretla medzi čitateľmi s úspechom. Následne, v roku 2010, vydal Dubčekov osobný priateľ a dlhoročný spolupracovník, známy slovenský spisovateľ Ladislav Ťažký, publikáciu *Lovci ľudských tvárí* (Matica slovenská, Martin), zameranú na Dubčekovo pôsobenie v rokoch 1987 – 1992. Aj táto kniha je napísaná čitateľsky pútavou formou (napokon Ladislav Ťažký bol jedným z najznámejších slovenských spisovateľov) a predstavuje Dubčeka z ľudskej stránky. Prínosná je aj z faktografického hľadiska. Autor v nej napr. zverejnil prepis telefonického rozhovoru medzi Dubčekom a Brežnevom z 13. augusta 1968. Zaradil do nej tiež osobné spomienky na stretnutia s Dubčekom v období tesne pred pádom komunistického režimu, či počas bratislavských nežno-revolučných demonštrácií. Veľmi zaujímavé sú aj pasáže venujúce sa pôsobeniu Štátnej bezpečnosti, ktorá sledovala nielen Dubčeka, ale aj Ťažkého.

Ďalšie dve publikácie – predmet tejto recenzie – vyšli v posledných dvoch rokoch. Autorom prvej z nich je jeden z najznámejších českých historikov venujúcich sa roku 1968 a problematike Pražskej jari, Antonín Benčík. Jeho publikácia vyšla v roku 2010 na Slovensku ako preklad publikovaného originálu *Utajovaná pravda o Alexandru Dubčekovi. Drama muže, který předběhl svou dobu.* Táto publikácia sa dočkala kritickej recen-

zie¹, čo však autora ani vydavateľov neodradilo od publikovania *upraveného a podstatne doplneného* vydania na Slovensku.

Autor sa v recenzovanej publikácii nevenuje životu Alexandra Dubčeka rovnomerne. Ťažiskom diela sú aktivity Dubčeka v období normalizácie a Nežnej revolúcie. V zásade sa dá akceptovať dôraz na toto obdobie Dubčekovho života, pretože predstavuje jeho menej známu stránku. Prvé tri kapitoly publikácie sa venujú stručnému predstaveniu Alexandra Dubčeka a jeho života do augusta 1969. Ide o zhrnutie základných faktov, čitateľovi väčšinou známych z predchádzajúcich prác o Dubčekovi. Už tieto kapitoly predučia apologetický charakter diela, keď sa v nich autor snaží vysvetliť konkrétne (často sporné) okamihy Dubčekovej politickej kariéry pred jeho odchodom z vrcholnej politiky.

Jednou z dvoch ťažiskových tém práce je pôsobenie Alexandra Dubčeka v období normalizácie. Sám autor v stati *Namiesto úvodu* uviedol ako hlavný dôvod napísania knihy kritiku Dubčeka za jeho postoje v období normalizácie. Kritici odsudzovali Dubčekovo (podľa autora údajné) dvadsaťročné mlčanie. Benčík ako protiargument uvádza Dubčekove protesty, listy a výzvy, ktoré posielal či už generálnym tajomníkom ÚV KSČ, Predsedníctvu ÚV KSČ, Federálnemu zhromaždeniu alebo ďalším inštitúciám a osobám na čele KSČ a KSS. Autor venuje obdobiu normalizácie celkovo tri rozsiahle kapitoly, v ktorých na základe citátov z Dubčekových protestných listov a ich ohlasov vyhodnocuje Dubčeka ako popredného disidenta (hovorí o tom na s. 8, keď sa podľa neho Dubček *stal najznámejšou postavou opozičného hnutia proti Husákovmu normalizačnému režimu v rokoch 1969 – 1989 a to tak v zahraničí, ako aj na domácej pôde*). Na podporu tejto tézy majú svedčiť pasáže Dubčekových listov, reakcia štátnej moci na ne a ich ohlas v zahraničí.

Áká je skutočnosť, čo sa týka Dubčekovej disidentskej činnosti? Jej základ tvorili protestné listy. V reprezentatívnej zbierke dokumentov, vzťahujúcej sa k životu a pôsobeniu Alexandra Dubčeka, nájdeme text 13 listov², kým v ďalšej publikácii jeden z najbližších Dubčekových spolupracovníkov Ján Uher uvádza, že takýchto listov našiel v období rokov 1969 – 1989 spolu 30, čo nie je konečné číslo.³ Čo je však z pohľadu disidentskej činnosti Dubčeka na týchto listoch najdôležitejšie, je obsah, ktorý napovedá motívy ich písania. Z doteraz známych a publikovaných listov vyplýva, že vo väčšine z nich reagoval na sledovanie zo strany ŠtB a na svoju pozíciu „občana 2. kategórie“, do ktorej ho normalizačný režim dohnal. Z politického hľadiska boli listy obranou reformného procesu a normalizačný režim kritizovali z pozícií tých komunistov, ktorí boli v čistkách po okupácii vylúčení z KSČ. Ak sa v listoch odvoláva na *porušovanie socialistickej zákonnosti a občianskych práv*, tieto ilustruje na sebe.

- 1 SUK, Jiří: Alexander Dubček – veľký státnik, nebo politický symbol? *Soudobé dějiny*, 2002, roč. 9, č. 1, s. 92–103; následná reakcia BENČÍK, Antonín: Obrazy historie z petřínského bludiště. Několik poznámek a úvah nad recenzí knihy o Alexandru Dubčekovi. *Soudobé dějiny*, 2002, roč. 9, č. 3/4, s. 620–638.
- 2 ŽATKULIAK, Jozef – LALUHA, Ivan (eds.): *Alexander Dubček. Od totality k demokracii. Prejavy, články a rozhovory. Výber 1963 – 1992*. Veda, Bratislava 2002, s. 224–313.
- 3 UHER, Ján: Dubčekove pookupačné protestné listy proti moci a jej zneužívaniu v rokoch 1969 – 1989. In: LALUHA, Ivan – UHER, Ján: *Cesty k novemburu 1989. Aktivity Alexandra Dubčeka*. Nová práca – Spoločnosť A. Dubčeka, Bratislava 2000, s. 51.

Najznámejším Dubčekovým protestným listom z obdobia 70. rokov je list Federálnemu zhromaždeniu a Slovenskej národnej rade z októbra 1974. Primerane tomu mu autor venuje celú jednu kapitolu. Aj v tomto najobširnejšom liste Dubček vyjadruje ostrý protest proti svojmu sledovaniu a sám neskôr na margo listu napísal (a autor to v inej súvislosti na s. 110 cituje), že *zmyslom, obsahom mojej sťažnosti bola nezákonná činnosť Štátnej bezpečnosti [...] a aby mi bola daná možnosť plne zastávať terajšiu prácu v Štátnych lesoch*. To však autorovi nezabraňuje hyperbolizovať dosah tohto listu, keď podľa neho sa v jeho dôsledku v druhej polovici apríla 1975 *rozpútalo v Československu politické zemetrasenie, ktorého otrasy zaznamenali v celej Európe*. Ako jediný dôkaz „politického zemetrasenia“ uvádza Husákovo (podľa autora hysterické) vystúpenie v televízii a následnú reakciu štátnej moci, keď Predsedníctvo ÚV KSČ malo zabezpečiť odsúdenie Dubčeka na stránkach straníckej tlače a prípravu brožúry o *škodlivej činnosti Dubčeka a ďalších osôb*. List bol publikovaný aj na Západe vo viacerých renomovaných novinách a vyslúžil si patričnú pozornosť a ohlas, ktorý nemožno zanedbať, ale rozhodne by bolo na mieste voliť triezvejší slovník. Veľký ohlas v zahraničí si vyslúžil ani nie tak kvôli kritike režimu, ako skôr kvôli Dubčekovej osobe, ktorá bola na Západe ako symbol Pražskej jari populárna a kvôli skutočnosti, že normalizačné Československo bolo jedným z najšedeivejších štátov v Európe a čokoľvek, čo sa trochu vymklo z jeho bežných štandardov, bolo zaujímavé.

Benčík sa vo viacerých pasážach zmieňuje o sledovaní Dubčeka Štátnou bezpečnosťou, ktoré sa stalo každodennou súčasťou jeho života. Práve Dubčekove listy zo 70. rokov vystihujú mimoriadne zložitú situáciu, v akej žil. Dennodenné sledovanie celej rodiny, odpočúvanie telefónu, kontrola známych a susedov, to všetko vytváralo okolo Dubčeka nedýchateľnú atmosféru, ktorú sám ťažko niesol a ktorá bola prejavom zločinnosti normalizačného režimu. Na tomto mieste je však škoda, že autor nesiadol po najnovšej literatúre opisujúcej na základe archívnych prameňov sledovanie Dubčeka.⁴ Bol by sa tak vyhol tvrdeniu, že Alexander Dubček bol ŠtB rozpracovaný v akcii „Breza“, pretože akcia s týmto krycím menom iba nadviazala na sledovanie Dubčeka, ktoré sa začalo už v Turecku pod krycím menom akcia „Bukanýr“. Po návrate domov bol Dubček určený k trvalému sledovaniu a prednostnému operatívne-mu rozpracovaniu orgánmi ŠtB. Akcie proti jeho osobe boli vedené pod niekoľkými kryciami menami – od roku 1972 „Breza“, od roku 1975 „Katalyzátor“, od roku 1977 „Moderátor“ a od roku 1979 „Eser“. Podobne bola sledovaná celá jeho rodina. Pre zaujímavosť možno uviesť, že začiatkom 70. rokov tvorili informácie o činnosti Alexandra Dubčeka úvodnú časť správ ŠtB o činnosti „pravice“ na Slovensku. Na organizovanie Dubčekovej kontroly bola zriadená samostatná skupina a neskôr oddelenie, ktorého príslušníci sledovali Dubčeka skutočne na každom kroku. V neposlednom rade, príslušníci ŠtB, sledujúci Dubčeka, využívali aj rozsiahlu agentúrnu sieť.

Autor sa bližšie pristavuje aj pri jednom z často diskutovaných problémov, ktorý sa týka Dubčekovej činnosti počas normalizácie, totiž jeho vzťahu k Charte 77. Dubček sa nestal signatárom tohto najznámejšieho československého disidentské-

4 Predovšetkým SIVOŠ, Jerguš: Alexander Dubček a ŠtB. *EuroDomino*, 2008, roč. 1, č. 12, s. 36–37.

ho hnutia. Popri objektívnych dôvodoch, ktoré autor uvádza (špecifickosť českých a slovenských pomerov, neustále sledovanie ŠtB, vlastný spôsob boja proti režimu), však neuviedol ďalší podstatný dôvod. Tým bola skutočnosť, že Dubček nebol zaradený medzi zakladateľov a iniciátorov tohto hnutia a v pozícii „iba“ jedného zo signatárov nechcel byť. Samozrejme treba dodať, že nepodpísanie Charty neznamená automaticky diskvalifikáciu Dubčekových aktivít. Avšak na rozdiel od Charty, ktorej dokumenty boli verejné, Dubčekove protestné listy sa na verejnosť nedostali, a ani jej neboli adresované.

Ďalším zaujímavým momentom Dubčekových listov je jeho oddanosť myšlienkam socializmu, ba dokonca často používal priamo marxisticko-leninský slovník. V liste z 25. marca 1975 Politickému byru Jednotnej socialistickej strany Nemecka Dubček, v tom čase vylúčený z KSČ a touto stranou označený „občanom 2. kategórie“, píše o tom, ako *socialistická výstavba pozdvihla životnú, kultúrnu a sociálnu úroveň nášho ľudu na nebývalú mieru* a v nasledujúcej pasáži priamo o tom, že *naša strana v súčasnosti prežíva hlbokú krízu*.⁵ Benčík pritom uvádza, ako ťažko Dubček niesol svoje vylúčenie z KSČ (hovril o tom slovami *absolútny trest*, pričom zdôraznil, že *svoj vzťah k socializmu budem vyjadrovať svedomitou prácou v terajšom zaradení*, s. 98). Navyše často koncipoval listy v duchu, akoby sa považoval za člena KSČ. Potvrdzuje to jeden z citátov z protestných listov, v ktorom píše: *Veď to sa robí v socialistickej štáte, pod vedením komunistických vodcov, voči iným komunistom, internacionalistom a vlastencom vlastnej krajiny a vlastnej strany!* (s. 166). Pokiaľ ide o používanie ideologického slovníka ponúknime za všetky aspoň citát z listu Jánosovi Kádárovi zo septembra 1987. V ňom píše, že *prenasledovanie prívržencov obrodného procesu z roku 1968 môže viesť k nežiaducemu vývoju tak pre KSČ, ako aj náš socialistický systém a naše spojenectvo. Bola by to len voda na mlyn dogmatickým a revizionistickým silám aj buržoáznej propagande* (s. 158). Túto stránku Dubčekových protestných listov však autor (na rozdiel od iných aspektov) necháva bez povšimnutia a komentára.

Na prelome 70. a 80. rokov sa Dubček utiahol do súkromia a na verejnosť jeho meno opäť preniklo až v roku 1985. Práve Dubčekovej činnosti v období perestrojky a tesne pred pádom režimu venuje autor ďalšie 3 kapitoly. Zvýšená aktivita súvisela s nástupom Michaila Gorbačova a jeho novej politiky perestrojky. Dubček v nej oprávnenne videl paralelu s československým reformným procesom v roku 1968, čo bol dôležitý stimul jeho zvýšenej aktivity. Dubček píše koncom 80. rokov protestné listy oveľa kritickejšie a častejšie ako v predchádzajúcom období. Situácia na to bola viac ako vhodná. Ak sa niekedy dala vôbec očakávať rehabilitácia Pražskej jari, bolo to práve v tomto období. Dubčekove protestné listy sa opäť orientujú na KSČ a obhajujú reformný komunizmus, ktorý stavia do protikladu s normalizačným režimom. Akoby po celé obdobie normalizácie bol jeho hlavným cieľom návrat k politike roku 1968 a k socializmu s ľudskou tvárou. Napokon k reformnému socializmu sa Dubček prihlásil aj počas Nežnej revolúcie 1989.

5 List Dubčeka Politickému byru Jednotnej socialistickej strany Nemecka z 25. marca 1975. In: LALUHA, Ivan – UHER, Ján: *Cesty k novembriu 1989. Aktivity Alexandra Dubčeka*, s. 145.

Popri kritike režimu ďalším dôležitým motívom Dubčekových listov z obdobia perestrojky je obhajoba reformného procesu voči tým, ktorí ho kritizovali alebo prezentovali v inom svetle ako Dubček. Týkalo sa to najmä Vasila Biľaka. Dubček vždy cítil potrebu reagovať listom – a v roku 1988 dokonca súdnou žalobou – na Biľakove vystúpenia dotýkajúce sa dejín roku 1968, či už to bolo interview v časopise *Der Spiegel* z roku 1985 alebo odmietavá reakcia na vydanie časti memoárov Vasila Biľaka v dennej tlači na jar 1988. V týchto listoch mu ide predovšetkým o protest proti lžiam a o hľadanie historickej pravdy.

Koniec roka 1987 priniesol podstatnú zmenu, keď Dubček začal verejne vystupovať v zahraničí, či už máme na mysli jeho rozhovory pre talianske médiá alebo neskôr vystúpenie v maďarskej televízii v roku 1989. Vrcholom bolo jeho vystúpenie v talianskej Bologni v novembri 1988, kde mu bol udelený doktorát honoris causa. Hoci išlo nepochybné o významné udalosti, autor sa pri ich opisovaní nevyhýba hyperbolizácii, keď podľa neho Dubček *v týchto dňoch opäť priamo vstúpil do medzinárodnej politiky* (s. 195).

V roku 1989 sa Dubček, podobne ako napokon všetky protirežimové prúdy, aktivizoval v oveľa väčšej miere ako v predchádzajúcom období. Počas tohto roku sa do disidentskej činnosti zapojil najviac za celé obdobie od roku 1969. Predovšetkým v neporovnateľne väčšej miere odsudzuje zásahy štátnej moci proti formujúcej sa opozícii. Protestuje proti väzneniu významných disidentov, ako boli Václav Havel či Ján Čarnogurský. Ľudia počas demonštrácií v Prahe skandujú jeho meno, ktoré sa opäť dostáva do povedomia verejnosti. Aj jeho pôsobenie v tomto období ale skrýva niekoľko otázok, na ktoré (žiaľ) autor neponúka odpovede. Napr. otázka, prečo sa nepripojil k aktivitám Klubu za socialistickú prestavbu Obroda, ktorého bol sám autor aktívnym členom.

Pozíciu Dubčeka počas Nežnej revolúcie sa autor venuje síce iba v jednej kapitole, tá je však najobsiahlejšia. Podáva v nej predovšetkým vysvetlenie na otázku, prečo sa Dubček nestal v roku 1989 prezidentom Československa, hoci sa o to sám usiloval. Autor za tým vidí zákulisné pôsobenie odporcov „socializmu s ľudskou tvárou“ vo vnútri Občianskeho fóra a Verejnosti proti násiliu. Výsledkom politických dohôd z roku 1989 bola napokon voľba Alexandra Dubčeka za predsedu Federálneho zhromaždenia, ktorým zostal až do roku 1992.

Ešte predtým, ako sa dostáva k otázke prezidentskej kandidatúry, snaží sa autor najsť odpoveď na otázku, prečo sa Dubček neobjavil vo VPN v takej istej pozícii ako Havel v OF (s. 243). Benčíkovi sa odpoveď nepodarilo nájsť. S najväčšou pravdepodobnosťou sa tak však stalo preto, lebo jeho autorita v slovenskom disente nebola ani zďaleka taká veľká ako Havlova v českom. Časť slovenského disentu dokonca Dubčeka neuznávala vôbec. Preto ani predstavitelia VPN Dubčeka sami na čelo nevyzdvihli, nakoľko o to z viacerých príčin (napr. diametrálne odlišné politické názory, neexistencia intenzívnejších vzájomných kontaktov a pod.) ani nemali záujem. Ďalším dôvodom boli postoje Dubčeka, ktorý bol voči VPN zdržanlivý a mal k nej značné výhrady, tie ale autor vôbec nespomína. Základný rozpor mohol byť v tom, že Dubček sa politicky orientoval na „socializmus s ľudskou tvárou“, kým lídri VPN chceli presadiť demokraciu západného typu. Napokon však Dubček s týmto hnutím predsa len spolupracoval, čo sa o. i. prejavilo počas parlamentných volieb v roku 1990, do ktorých

šiel na kandidátke VPN. Pozitívny postoj Dubčeka treba vidieť v tom, že počas Nežnej revolúcie podporil svojou osobnosťou spoločenský pohyb, ktorý zmietol štátostranu a umožnil nastolenie demokracie, čo bolo vtedy vnímané českou aj slovenskou spoločnosťou ako podstatná kvalitatívna zmena.

Po prihlásení sa Dubčeka k revolučnému pohybu vyvstala aj otázka, kam sa táto osobnosť zaradi. Autor plasticky popisuje Dubčekove aktivity počas novembrových dní Nežnej revolúcie, ako aj jeho zaradenie medzi uchádzačov o post československého prezidenta. Avšak, čo sa neskôr ukázalo ako kľúčové, nebol kandidátom OF a VPN. Podľa Benčíka jedným z dôvodov, prečo predstavitelia VPN nenavrhlí Dubčeka za prezidenta, bola neznalosť alebo ignorovanie skutočnej role Dubčeka pri vzniku a vývoji čs. opozičného hnutia. A podľa autora, *každý, kto sa aspoň minimálne zaujímal o toto hnutie, musel vedieť, že Dubček sa stal najznámejším a uznávaným predstaviteľom čs. opozičného hnutia nielen v zahraničí, ale aj doma*. Takéto tvrdenie ťažko akceptovať. Napokon, kto by sa mal „aspoň minimálne“ zaujímať o disidentské hnutie, ak nie samotní disidenti, ktorí ho tvorili, a časť z nich sa potom združila vo VPN a OF! A títo disidenti oprávnené nepovažovali Dubčeka za svojho lídra. Aj v dôsledku toho sa nakoniec presadila kandidatúra Václava Havla, ktorého navrhol OF. Napokon aj Dubček po viacerých stretnutiach s Havlom súhlasil a prijal ponúkanú funkciu predsedu Federálneho zhromaždenia.

Autor sa pri zdôvodňovaní Dubčekovej kandidatúry odvoláva na podporu počas demonštrácií, ako aj na prvé prieskumy verejnej mienky. Ide však o dosť pochybné zdroje. Bezpochyby, ľudia na demonštráciách v Prahe aj Bratislave skandovali Dubčekovo meno, státisíce si ho úprimne vážili, ale podobne skandovali aj ďalšie mená a protirežimové heslá. Prieskumy verejnej mienky ani dnes nereprezentujú skutočné postoje verejnosti a v rokoch 1989/1990 boli ešte oveľa menej spoľahlivé. Podobne aj jeho argument, podľa ktorého zahraničie vnímalo Dubčeka ako známu osobu, je v dôsledku roku 1968 úplne samozrejmé a oprávnené. Tu si však treba uvedomiť, že zahraničie ho vnímalo predovšetkým cez prizmu roku 1968 a v oveľa menšej miere pre jeho pôsobenie v disente či počas Nežnej revolúcie. Situácia rokov 1988 – 1989 už bola špecifická, lebo celý východný blok, predtým taký monotónny, bol v pohybe.

V záverečnej kapitole sa autor venuje pôsobeniu Dubčeka vo funkcii predsedu Federálneho zhromaždenia. V tejto funkcii sa opäť dostal na výslnie českej a slovenskej politiky, kde však často musel čeliť nevyberaným útokom na svoju osobu. Popritom autor vykresľuje aj jeho návštevy zahraničných krajín, počas ktorých sa stretol s väčšinou významných štátnikov a politikov začiatku 90. rokov. Dubčekov život napokon ukončila tragická nehoda na diaľnici z Prahy do Bratislavy, po ktorej ešte v nemocnici bojoval o život, no boj prehral.

Hoci publikácia nespĺňa štandardné podmienky pre vedeckú prácu (napr. absencia poznámkového aparátu), predstavuje prínos už len tým, že sa obsérne venuje Dubčekovej činnosti v období normalizácie a počas Nežnej revolúcie. Autorovi rozhodne nemožno vytknúť neznalosť prameňov či erudíciu. Z celej publikácie však až príliš kričí snaha vykresliť Dubčeka v najlepšom možnom svetle, bez kritickej zmienky o viacerých kontroverzných rozhodnutiach. Celou knihou sa ako červená niť tiahne polemika s názormi iných historikov (politikov), ktorí majú k Dubčekovi kritické sta-

novisko. Benčík sa kritické názory snaží spochybňovať a vyvracať, čo je však často na škodu publikácie, ktorá kvôli tomuto prístupu pôsobí neuceleným dojmom.

Apologetický charakter podčiarkuje aj používaným slovníkom. Autor sa často uchýľuje k citovo podfarbeným vyjadreniam, používaním ktorých sa sám vzdáva od objektívneho pohľadu. Dôkazom sú vyjadrenia o Dubčekových oponentoch ako napr. *pomsta amorálnych primitívov* (s. 94, na margo čistky v KSČ) alebo *obzvlášť záker- né vystúpenie* (s. 143, Biľakovo interview pre *Der Spiegel*). Naopak, Dubčeka pre jeho činnosť v polovici 70. rokov autor označuje ako *neúnavného bojovníka za pravdu a spravodlivosť* (s. 111). Útoky na Dubčeka po roku 1990 opisuje v jednom prípade ako *biblický Judáš zradil svojho majstra* (s. 311). Polemizovať možno aj s viacerými autorovými generalizujúcimi tvrdeniami, napr. o *podstatne slabšom protinormalizačnom disente na Slovensku v porovnaní s Čechami*. Autor mohol situáciu v českom a slovenskom disente trochu priblížiť a analyzovať, keďže jeho práca je práve na disent zameraná. Napokon toto tvrdenie je de facto v rozpore s autorovou vlastnou tézou o významných protirežimových aktivitách Alexandra Dubčeka.

Z literatúry o Dubčekovi sa vymyká najnovšia kniha, práca mladého historika Tomáša Ferencáka s názvom *Dubček – kontroverzná osobnosť*. Už názov dáva tušiť, že jej obsah sa nebude niesť v apologetických tónoch a že autor zaujíma k Dubčekovi kritické stanovisko. Publikácia vyšla v prestížnom slovenskom vydavateľstve Kalligram. Je to rozsahom útlá knižka zložená zo štyroch hlavných kapitol, rozdelených na podkapitoly, v ktorých sa autor zameriava predovšetkým na postoje Dubčeka vo vybraných problematikách (napr. Alexander Dubček a slovenská otázka; Alexander Dubček a Moskva) a jeho postavenie v reformnom hnutí roku 1968. Aj rozdelenie publikácie poukazuje na to, že autor sa venuje iba vybraným kapitolám Dubčekovho života. V úvode píše, že definitívnu odpoveď na otázku, kto bol Dubček, nechce zodpovedať, ale položiť, pričom zároveň chce *ponúknuť obraz Dubčeka bez mytologických nánosov*.

Ako sa to autorovi podarilo? Aj on vo svojom prístupe rezignoval na zachytenie celého Dubčekovho života a zameril sa na rok 1968 a následnú normalizáciu. V prvej časti opisuje pôvod reformného hnutia v 60. rokoch a Dubčekovo miesto v tomto pohybe, vrátane stretu s Antonínom Novotným. Ťažiskom tejto časti publikácie je rok 1968 a Akčný program KSČ. Okrem toho autor popisuje v jednotlivých stručných podkapitolách významné udalosti roku 1968 na vnútro politickej scéne, ako boli napr. rehabilitácie, snahy o reformu Národného frontu či vznik nekomunistických spolkov. Osobitná kapitola je potom venovaná postaveniu cirkvi v roku 1968.

Veľmi zaujímavá je nasledujúca kapitola, v ktorej sa mladý autor pokúsil priblížiť postoje Dubčeka v tzv. slovenskej otázke. Je ale veľká škoda, že viac-menej zostáva pri analýze jeho postojov v 60. rokoch. V roku 1968 zostáva pri konštatovaní, že Dubček sa po prijatí Akčného programu *tejto otázke vzdáva* (s. 91), čo však nie je pravda. Veď bol dvakrát aktívnym účastníkom riešenia postavenia Slovenska v česko-slovenskom štáte. Prvý raz to bolo v roku 1968 a netreba zabúdať ani na jeho postoje v roku 1992, v čase vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Vtedy bol proti samostatnému slovenskému štátu. Potvrďuje to o. i. aj svedectvo Ladislava Ťažkého, podľa ktorého Dubčekovi *naozaj by mu nebolo ani na um prišlo hlásať myšlienku Slovenska ako samo-*

statného štátu. Tieto skutočnosti autor na škodu diela vôbec nespomína, rovnako ani skutočnosť, že Dubček k slovenskej otázke pristupoval z pohľadu internacionalistu. Chýba aj záver, že Dubček bol v tejto otázke presvedčeným federalistom. Z tej pozície bránil slovenské práva v 60. rokoch a z rovnakej bol proti vzniku Slovenskej republiky v roku 1992.

V nasledujúcej kapitole Dubček a Moskva autor hodnotí postoje Dubčeka v oblasti zahraničnej politiky, predovšetkým vzťah k Sovietskemu zväzu v roku 1968. Informuje o kľúčových rokovaniach, ktoré v konečnom dôsledku viedli k sovietskej invázii. Za najprínosnejšiu kapitolu celej publikácie možno podľa recenzenta označiť state o normalizácii a páde režimu. V týchto kapitolách jeho dielo prekračuje rámec doterajšej slovenskej tvorby o Dubčekovi. Poukazuje na viaceré menej známe stránky, ako bolo Dubčekovo veľké sklamanie, keď sa dozvedel o svojom vylúčení z KSČ, ako aj na skutočnosť, že Dubčekova kritika Husákovho režimu vychádzala z pozícií presvedčeného socialistu. Autor veľmi správne vykresľuje túto oddanosť až do roku 1989, keď sa aj počas Nežnej revolúcie prihlásil k ideám reformného socializmu, ktorých bol presvedčeným zástancom. Aj tu však chýba hlbšia analýza dochovaných listov, ktoré mal autor k dispozícii a na základe ktorých mohol dotiahnuť túto kapitolu k ešte precíznejšej analýze.

Všeobecne možno dielu vyčítať časté používanie nekorektnej terminológie (napr. slovenská pseudoštátnosť, s. 82) alebo nekritické preberanie dobového a ideologického slovníka, ktorý je používaný bez úvodzoviek (napr. buržoázní nacionalisti, s. 83; prvý normalizátor, s. 117 a pod). Autor by mohol tiež kritickejšie pristupovať k citovaniu niektorých komunistických téz a používať pritom úvodzovky alebo ich aspoň bližšie vysvetliť. Vytknúť možno aj nejednotnosť a nesprávnosť pri písaní niektorých pojmov (raz Štb, potom ŠTB, pričom štandardne sa používa ŠtB). Zároveň sa práca nevyhýba ani niektorým faktografickým chybám. Poslanec, ktorý v roku 1969 napaadol Dubčeka, sa volal Vilém Nový a nie Novotný (s. 122). V období normalizácie sa ako akronym používalo ČSSR a nie ČSFR (s. 129). Rovnako nie je pravda, že by sa Dubček nebol kriticky vyjadroval na adresu 50. rokov. V kapitole o pôsobení Dubčeka v období perestrojky autor píše, akoby bol Dubček členom Obrody už pred pádom komunistického režimu, čo nie je pravda, Dubček toto hnutie iba podporoval. Viaceré generalizované tvrdenia sú až príliš hyperbolizované. Napr. zapojenie sa komunistov do verejného života po roku 1989 iste nie je vinou Dubčeka ani exkomunikovaných komunistov (s. 134), ale má oveľa hlbšie a závažnejšie pozadie. Celkovo možno skonštatovať, že mladému autorovi sa podarilo položiť otázku, kto bol Dubček, jej zodpovedanie by však vyžadovalo podstatné rozšírenie publikácie.

Iste neprestrelíme, ak povieme, že Alexander Dubček je jedným z najznámejších Slovákov vo svete. Ako líder reformného procesu Pražskej jari sa stal „ľudskou tvárou socializmu s ľudskou tvárou“, celosvetovo známeho hnutia za obrodu socializmu v Československu. Väčšina ľudí, ktorí ho poznali, si ho pamätajú ako čestného a v pravom zmysle slova ľudského človeka, ktorým nepochybne bol. Aj preto sa stal tak populárnym medzi verejnosťou, predovšetkým v roku 1968, kedy vďaka nemu veľa ľudí uverilo, že socializmus môže mať ľudskú tvár. Práve on sa stal symbolom tohto roku a takto si ho väčšina ľudí pamätá. Jeho život však nie je iba rok 1968. Je

to aj detstvo v Sovietskom zväze, boje v Slovenskom národnom povstaní, pôsobenie v 50. rokoch, podiel na politickom odmäku v 60. rokoch, politika po invázii vojsk Varšavskej zmluvy, obdobie sledovania počas normalizácie, podiel na páde komunistického režimu, pôsobenie vo funkcii predsedu Federálneho zhromaždenia či dodnes uspokojivo nevysvetlená tragická smrť. Je aj preto potešiteľné, že záujem o Dubčeka je medzi historikmi a publicistami stále živý, dôkazom čoho sú publikácie zaoberajúce sa jeho osudmi. Nájde sa medzi nimi vedecké monografie, populárne romány a spomienky tých, ktorí ho poznali. Nepochybne každá takáto kniha pomáha posunúť poznanie o jeho živote a pomáha nám objektívnejšie zhodnotiť jeho pôsobenie. Zároveň však tieto publikácie ukazujú, že existuje priestor na spracovanie komplexnej vedeckej monografie, ktorá by priniesla zhodnotenie Alexandra Dubčeka ako politika a jeho miesta v (česko)slovenských dejinách.

♦ Peter Jašek